

Історія

УДК 94(477.65)''1941/1945'' :341.324]:930(47+57)(045)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18467368>**Нацистський окупаційний режим на Кіровоградщині 1941 – 1944 років:
проблема подолання стереотипів радянської історіографії****Олександр Житков,**

доктор історичних наук, доцент кафедри історії України
та всесвітньої історії Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-2423-6352>

Прийнято: 14.01.2026 | Опубліковано: 31.01.2026

Анотація. У статті здійснено історіографічний аналіз новітніх краєзнавчих досліджень, присвячених історії окупаційного режиму в Кіровоградській області періоду 1941 – 1944 років.

Автором виокремлено та висвітлено суттєві розбіжності трактування характеру Голокосту в розрізі регіональної історії та акцентовано увагу на еволюції поглядів дослідників на означену тему від початку 1990-х років до сьогодення. Зроблено спробу конструктивної критики джерел особового походження, матеріалів періодики, використаних у працях краєзнавців, а також наявних помилкових оцінок втрат та недостовірності деяких фактів у висвітленні Голокосту в регіоні.

Вивчення проблемного поля досліджень історії Кіровоградщини, на вказаний час окупації Генеральної округи Миколаїв («Kreisgebiet Nikolajew») Рейхскомісаріату Україна, уможливило визначення нових підходів до

потрактування форм і методів діяльності похідних груп ОУН-Б та ОУН-М у Центральноукраїнському регіоні, зокрема, м. Кіровограді, містах та селах Кіровоградської області. Зазначено, що завдяки чималим зусиллям краєзнавців було визначено ймовірну численність повстанців-націоналістів, місця дислокацій їхніх організацій, врешті, вдалося створити колективний портрет діяча ОУН, як відображення певного, умовного соціального зрізу суспільства військового часу.

Невід'ємною складовою частиною режиму Окупації є побутова сторона життєдіяльності населення. Автором здійснено аналіз досліджень окремих форм колаборації та організації щоденного побуту і праці громади в містах та селах Кіровоградської області упродовж 1941 – 1944 років.

Ключові слова: *Вермахт, військовополонені, Голокост, Друга світова війна, історіографія, радянські військовополоненні, окупаційний режим, колабораціоналізм, Рейхскомісаріат Україна, концентраційні табори, Робітничо-Селянська Червона армія.*

The Nazi Occupation Regime in the Kirovohrad Region in 1941–1944: The Problem of Overcoming the Stereotypes of Soviet Historiography

Oleksandr Zhytkov,

Doctor of Historical Sciences,

Associate Professor of the Department of History

of Ukraine and World History,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University,

Kropyvnytskyi, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2423-6352>

Abstract. *The article provides a historiographical analysis of recent local history studies devoted to the history of the Nazi occupation regime in the*

Kirovohrad region during the period of 1941–1944. The author highlights and emphasizes significant differences in the interpretation of the nature of the Holocaust within the framework of regional history and focuses on the evolution of scholarly views on this issue from the early 1990s to the present day. The author undertakes a constructive critique of personal sources and periodicals used in the works of local historians, as well as identifies erroneous estimates of losses and inaccuracies in certain facts related to the coverage of the Holocaust in the region.

The study of the problematic field of research on the history of the Kirovohrad region during the occupation of the General District of Mykolaiv (“Kreisgebiet Nikolajew”) of the Reichskommissariat Ukraine made it possible to identify new approaches to interpreting the forms and methods of activity of the marching (expeditionary) groups of the OUN-B and OUN-M in the Central Ukrainian region, particularly in the city of Kirovohrad and in the towns and villages of the Kirovohrad region. It is noted that due to the considerable efforts of local historians, the probable number of nationalist insurgents and the locations of their organizations were determined, and ultimately a collective portrait of an OUN activist was created as a reflection of a specific, conditional social cross-section of wartime society.

An integral component of the occupation regime was the everyday life of the civilian population. The author analyzes studies devoted to various forms of collaboration, as well as the organization of daily life and labor in the towns and villages of the Kirovohrad region during 1941–1944.

Keywords: *Wehrmacht, prisoners of war, Holocaust, World War II, historiography, Soviet prisoners of war, occupation regime, collaborationism, Reichskommissariat Ukraine, concentration camps, Workers’ and Peasants’ Red Army.*

Постановка проблеми. У новітній вітчизняній історіографії тема окупації України доби Другої світової війни займає особливе місце. Зміна ракурсу бачення її змісту у наш час визначалася декількома факторами. Серед

них на перше місце поставимо багатовимірний процес формування національної парадигми Другої світової війни, започаткований після здобуття Україною державної незалежності у 1991 році. На зміну радянському міфу про героїчний опір Робітничо-Селянської Червоної Армії навалі Вермахту в Україну та масового спротиву загарбникам у тилу, приходить розуміння глибини й трагізму поразок та вимушеної колаборації населення, пов'язані із встановленням нацистського «нового порядку», який діяв фактично до завершення окупації УРСР восени 1944 року. Важливу роль відіграють трансформаційні процеси, породжені поширенням в українській історичній науці методології «нової історії», визнанням джерел особового походження: щоденників, листів, спогадів. Регіональний дискурс висвітлення нацистського окупаційного режиму, який мав чимало відмінностей у Західних, Східних, Південних та Центральних областях України у межах передвоєнних адміністративних кордонів УРСР, диверсифікував, власне, поняття «окупації», сприяв множинності термінів, що описували його сутність. Основне завдання, яке постало в новітній українській історіографії, – це подолання стереотипів жертвності й штампів висвітлення окупації як героїчної сторінки боротьби за радянську (більшовицьку) владу в Україні, що знецінює проблемний підхід до усвідомлення деокупації українських земель як множинності історичних дискурсів антирадянського визвольного та антифашистського рухів в УРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуалізація регіоналістики як напрямку досліджень, що відбулася в останні десятиліття, «змістила» дослідницький ракурс у бік історико-культурних підходів, нових прийомів освоєння і критики джерел. Поєднання регіонального аналізу, історико-генетичних та історико-порівняльних підходів уможливили відтворення процесів самоорганізації локальних спільнот і відповідних форм соціонормативної культури. Саме таким чином, на думку дослідників, долався розрив між глобальними (макро) і локальними (мікро) рівнями регіональних

досліджень, що розцінювався як гальмо на шляху розвитку «місцевої історії» [1, с. 27]. Не випадково бум регіональних розвідок з військової історії Кіровоградщини припадає на перші два десятиліття незалежності України. Оцінка літописання регіональної історії Другої світової війни є вимогою часу, адже краєзнавці напрацювали чималу базу фактографічно вартісних праць з історії цього історичного періоду. Окремі з них містять оцінки актуальних проблем, які окреслюють регіональні особливості режиму окупації області: збройного протистояння, функцію вання репресивного апарату, характер насилля, межі і відтінки колаборації, інші. За нашими підрахунками, опубліковано більше трьох десятків книг, статей, науково-популярних видань та брошур, у яких висвітлювалися події окупації Кіровоградської області у хронологічних межах 5.08.1941 – 4.01.1944 років. Ці дані частково підтверджуються у бібліографічній роботі І.І. Романько та О.В. Чорного, опублікованій фахівцями у 2019 році [2, с. 335-347].

У цілому, змістовність та повнота висвітлення поставлених у працях завдань вказує на те, що накопичений матеріал варто розділити на дві групи: ту, в якій висвітлено політику рейху в окремих окупаційних зонах України, і групу, що об'єднувала праці з історії окупаційної політики, означеній як Генеральна округа Миколаїв («Kreisgebiet Nikolajew») Рейхскомісаріату Україна. Історіографічний аналіз проблеми вказує на те, що більша частина сучасних історичних досліджень присвячувалася висвітленню подій, які мали не лише загальноукраїнське значення [3; 4]. Регіональний аспект проблеми тривалий час залишався у тіні, якщо не брати до уваги окремі оцінки праці попередників, які окреслювали межі компетентності й зацікавленості у предметі досліджень сучасних нам краєзнавців. Зокрема, автор науково-популярного видання «Кіровоград у роки окупації: життя населення та окупантів» (2020 р.) О. Жосан наполягає на думці, що в історії м. Кропивницького цей період є маловивченим, а окремі тлумачення відносять

влади і соціальних низів подаються краєзнавцями на основі інтерпретацій радянського міфу про єдність «комуністичної партії і радянського народу». Спираючись на матеріали особового походження, візуальні джерела, архівні документи, О. Жосан сформулював амбітне завдання здійснити у своїй роботі загальний «психологічний аналіз поведінки людей під час економічних, політичних, соціальних та ідеологічних зламів, які були викликані війною і окупацією» в Україні, зокрема на матеріалах Кіровоградщини [5, с. 6].

Історик В. Даценко військовий характер протистояння окупаційної влади і населення, яке «політично та ідеологічно було дезорієнтоване», визначає як головну ознаку режиму нацистської окупації. Примітно, що дослідник характеризує поняття колаборації, як феномен війни, врешті, як сутність властиву окупації, породженої людиноненависницькою нацистською ідеологією. Мабуть тому більшість його праць було присвячено тематиці голокосту, історії концентраційних таборів для радянських військовополонених офіцерів і солдат Червоної Армії, розбудованих на території Кіровоградської області. В окремих випадках знаходимо критичні посилання автора на джерела (спогади, щоденники, листи), які обструктивно використовувалися окремими краєзнавцями [6, с. 5].

В історіографічному ключі проблеми вивчення історії Голокосту на Кіровоградщині розглянув Ю. Митрофаненко. Критично оцінюючи здобутки краєзнавців, він увів до предметного поля досліджень розсекречені матеріали Тимчасового архіву управління Служби Безпеки України в Кіровоградській області, які уможливили розширення поняття етнічних чисток, геноциду, що здійснювалися нацистами, зокрема, проти місцевих євреїв та ромів (Калі Траш) [7]. Слід зауважити, що до історіографічного аналізу досліджень з історії окупації, як суспільного й військового явища, у межах Миколаївської генеральної округи (Кіровоградщини), ніхто з дослідників не вдавався, за винятком вивчення окремих подій у населених пунктах [8, с. 4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Зважаючи на значимість регіональної проблематики війни та окупації Української РСР доби 1941 – 1944 років, потреба її вивчення в сучасній історіографії лише зростає. За наявності чималої кількості опублікованих праць та помітного збільшення у науковому обігу архівних документів, джерел особового походження, матеріалів періодичних видань постає нагальне завдання аналізу історіографічної ситуації щодо стану вивчення окупаційного режиму, що панував в адміністративних межах сучасної Кіровоградської області. Мовиться про реконструкцію системи окупаційної влади в Генеральному Комісаріаті Миколаїв, розмежування функційних повноважень регіональних і районних структур, роль органів цивільного управління, а також історії Голокосту й колаборації населення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). **Мета даної статті.** Метою даного дослідження є вивчення комплексу історіографічних дискурсів, які розкривають зовнішні і внутрішні аспекти фашистського окупаційного режиму в адміністративних межах сучасної Кіровоградської області у працях істориків-краєзнавців. Безперечною складовою поняття терору окупаційної адміністрації є те, що терор окупантів поширювався не лише на мирне населення, а також на військовополонених, що були на окупованій території ув'язненні в таборах. Ця проблема допіру розглядалася лише фрагментарно. Назагал, актуальним видається погляд на нацистську окупацію, у світлі публічної історії, як на явище загальноукраїнського та регіонального масштабів. Адже у кожній окупаційній зоні України, включно й Генеральному Комісаріаті Миколаїв, були помітні регіональні особливості функціонування режиму окупації, що, власне, підтверджується розмаїттям методів його висвітлення у працях краєзнавців. Відповідно, україноцентрична концепція вивчення окупаційного режиму, яка сформувалася у перші роки проголошення незалежності України, передбачає всебічний аналіз

різноманітних аспектів дослідження політики німецьких і румунських загарбників у Генеральному Комісаріаті Миколаїв. Реалізуючи ці завдання, автор статті зосередив увагу на історіографічному осмисленні окремих складових окупації: історії Голокосту, що рівнозначно терору стосовно військовополонених Робітничо-Селянської Червоної Армії (РСЧА), руху опору окупаційній владі у 1941 – 1944 роках.

Методологічні та методичні засади даного дослідження включають принципи історизму та системного аналізу, а також історико-генетичний та порівняльний методи історіографічного дослідження фашистського окупаційного режиму 1941 – 1944 років в межах адміністративних кордонів сучасної Кіровоградської області.

Виклад основного матеріалу. Роль своєрідного каркасу у логічній конструкції дослідження історії окупації в Україні є поняття Голокосту. Слід зазначити, що науковцями використовувалася доволі широка палітра синонімів щодо визначення його змісту: «геноцид»/genocide, «Голокост/Holocaust», «Катастрофа/Catastrophe», «Шоа»/Shoah, «Хурбан»/Hurban та, навіть, відоме з нацистських документів словосполучення «остаточне вирішення єврейського питання»/die Endlösung [9, с. 85]. Розмитість термінологічних норм вказує на відмінності потрактування Голокосту вищим керівництвом НСДАП, відмінності у його реалізації каральними органами на місцях, на що, у свій час, звертав увагу відомий дослідник історії Другої світової війни Т. Снайдер [10, с. 250 – 254]. Українські науковці фіксують т. зв. «нетипові методи» «розв'язання єврейського питання». Зокрема, мовиться про надання українською поліцією довідок євреям про легальний виїзд із населеного пункту, де проводилися каральні акції, що було рівнозначно порятунку цих людей [11, с. 47 – 48]. У краєзнавчих дослідженнях Голокосту на Кіровоградщині мовиться про «праведництво» як вияв гуманізму української громади сіл і міст щодо єврейства. За роки окупації тут не було жодного

погрому зі сторони місцевого населення. Євреї, які легалізувалися і, навіть, змогли закріпитися на владних посадах, видавали довідки тим, кому загрожувала смерть [12, с. 289]. Часом такий стан речей пояснювався тим, що існувала наївна віра у «культурність» німців, збережена ще із часів присутності кайзерівських військ в Українській Народній Республіці у 1918 році [7, с. 63]. Були поширеними інші практики порятунку людей від розстрілу. Зокрема, на Кіровоградщині православні священники часто «вихрещували євреїв на православну віру» та видавали їм відповідні посвідчення [13, с.157]. Краєзнавець І. Петренко у книзі «Нацистський окупаційний режим на Кіровоградщині 1941 – 1944 рр.», написаній на основі архівних документів та періодики, зауважував, що окупаційна влада для виявлення тих, хто перейшов у православну віру, чи у змішаному шлюбі брав прізвище дружини, проводила ретельні перевірки метричних книг з метою виявлення т. зв. «вихристів», всіляко долучала до цієї справи православних священників [14, с. 367].

Увагу краєзнавців привертала нестандартні історичні факти й події. У згадуваній нами праці І. Петренка красномовними є закиди представникам радянської влади, які добре знали про переслідування євреїв у Німеччині, однак нічого не зробили для інформування та евакуації громадян єврейської національності, включно дітей, які перебували у дитячих будинках м. Кіровограда та районних центрах області, у глибокий тил, як це було своєчасно зроблено з родинами партійних працівників та службовців на початку нападу Німеччини на СРСР влітку 1941 року [14, с. 365].

Спадковою «хворобою» багатьох краєзнавчих досліджень, яку «діагностували» у своїх працях В. Даценко, І. Петренко, Ю. Митрофаненко, є недостовірність даних щодо втрат внаслідок вчинення окупантами Голокосту і Калі Траш в Кіровоградській області. На тлі розбіжних показників стосовно чисельних жертв історик Ю. Митрофаненко виокремив ті з них, які

підтверджувалися звітами, наведеними у документах, що фіксували дії окупаційної влади, відповідно, викликали довіру науковців [12, с. 314]. Зокрема, автор погодився, що втрати осіб лише єврейської національності обчислювалися приблизно у 12,5 тис. жертв [15, с. 41]. Терор проти ромів на території Кіровоградщини висвітлено у працях краєзнавців фрагментарно. Щоправда, розсекречення документів Архіву тимчасового зберігання управління СБУ у Кіровоградській області уможливило встановлення місць страт ромів та чисельність полеглих в окремих районах. Зокрема, історикам вдалося реконструювати події знищення «расово неповноцінних народів» у Терновій Балці Компаніївського району. В архівних справах Служби Безпеки України збереглися дані щодо розташування концтабору «Тернова балка» (схема), позначено маршрут пересування в'язнів та місце страти 39 ромів у серпні 1943 року [15, с. 40]. Однак, питання щодо випадків позбавлення волі, утримання та загальних втрат ромів у даному регіоні залишаються у статусі малодосліджених. Погодимось із думкою краєзнавців, що фонди Державного історичного архіву, документи Обласного управління СБУ в Кіровоградській області, є недостатньо опрацьованими. Чимало фактів стосовно каральних акцій окупантів зафіксовано у місцевій пресі. Отже, існують перспективи успішного розв'язання окреслених проблем на основі вивчення нових джерел.

Від 2006 року у рамках реалізації проектів Інституту національної пам'яті, на основі організації польової етнографічної практики студентів-істориків Центральноукраїнського державного університету було проведено сім експедицій, що мали за мету збирання джерел усної історії про події радянсько-німецької війни в Кіровоградській області. Особливо цінними були матеріали терору окупаційної влади проти місцевого населення, зокрема, євреїв (Голокосту), участі у каральних акціях військових формувань колаборантів, сформованих за національною ознакою (калмиків), які відзначилися особливо жорстоким поведженням з місцевим населенням;

фактів спротиву окупаційному режиму, участі в русі опору. Матеріали експедиції було надруковано 2009 року у збірнику наукових праць «Усна історія Голодомору та Другої світової війни на території Кіровоградщини», використано у виступах науковців на конференціях, краєзнавчих дослідженнях українських істориків [16, с. 50 – 73.].

Логічним продовженням вивчення окупаційної політики влади у регіоні постав суспільний проект, започаткований у 2011 році «Кіровоград і кіровоградці у роки Другої світової війни», в основі якого лежала ідея інтерв'ювання осіб, котрі пережили Голокост, а також публікація матеріалів особового походження, у яких відзеркалювалися соціально-економічні аспекти окупаційної політики у Центральноукраїнському регіоні [17].

Краєзнавець О. Жосан розмістив у вже згадуваній нами книзі «Кіровоград у роки окупації: життя населення та окупантів» (2020 р.) чимало архівних документів, витримки із щоденників людей, які фіксували власні враження від спілкування з представниками країни агресора, зразки епістолярію та багато візуальних матеріалів, які проливають світло на малодосліджені проблеми «тилового життя» в окупації через особисті переживання та судження осіб різного віку про ставлення до влади, конкретних щоденних подій окупації [5].

Позитивна динаміка досліджень діяльності українських націоналістів у Центральноукраїнському регіоні позначилася появою перших згадок про організаторів підпілля, які увійшли в Кіровоград вслід за відступаючими військовими частинами Червоної Армії (В.Пундяк), керівниками осередків у Івагороді (І. Ратушний), Новій Празі (Т. Цимбаліст), ін. [18, с. 43, 45].

У серпні – вересні 1941 року в містах Кіровограді, Бобринці, Малій Висці, Голованівську на Гайворонщині масово створювалися нелегальні об'єднання українських націоналістів обох течій – ОУН-М та ОУН-Б. Істориками зазначалося, що найбільш дієвими були організації бандерівців,

зокрема, у Новій Празі, Новоукраїнці та Олександрії. Робилися перші спроби визначити ймовірну кількість учасників націоналістичного підпілля в окремих населених пунктах та Кіровоградській області, дослідити соціальний склад, напрямки їхньої діяльності, які зводилися до пропаганди націоналістичних ідей, агітації за поновлення української державності, здійснення просвітницьких заходів в умовах окупації. Основу досліджень початку 2000-х років склали матеріали слідчих справ УНКГБ, Міністерства внутрішніх справ та прокуратури УРСР. Переважали протоколи допитів підозрюваних у націоналістичній діяльності осіб, звіти про агентурне стеження за ними, інші документи, які були передані Управлінням СБУ Кіровоградської області до фондів Державного архіву. Використання нових джерел відкривало шляхи до уточнення особового складу організацій українських націоналістів, здійснення системного аналізу діяльності знакових осіб, зокрема, лідерів ОУН та їхньої участі у визвольному русі в Центральноукраїнському регіоні [19, с. 93–96]. Місцеві краєзнавці врешті-решт звернулися до вивчення джерельної бази досліджуваної проблеми. Документи та матеріали зазначеного типу були опубліковані у зібранні «ОУН і УПА на Центральноукраїнських землях», які впорядкували та піддали редагуванню історика Б. Шевченко та С. Хмара [20].

Свідченням помітних зрушень, що відбулися у вивченні названої теми, є видання у 2023 році книги відомого у Кіровоградській області краєзнавця Федіра Шепеля «Призабуті імена: підпілля ОУН на Центральноукраїнських землях». Вона вийшла у світ під патронатом редколегії обласного Регіонального центру наукових досліджень з історії України (м. Кропивницький), Окрім історіографічної та публіцистичної спадщини, у книгу було включено чимало нових документів, що розкривали схему управління, зв'язків, організації і способи оперативної діяльності бандерівців, які чисельно переважали у нашому регіоні, а також хід переслідування націоналістів радянськими органами безпеки після того, як лінія фронту у

березні 1944 року перемістилася за межі адміністративного кордону Кіровоградської області [21]. Очевидно, що нині активовані краєзнавцями проблеми стосовно вивчення націоналістичного руху на Кіровоградщині, стан джерельної бази, потребують докладання чималих зусиль з метою історичної реконструкції цілісної картини подій, що відбувалися у 1941 – 1944 роках.

Публікація краєзнавцями первинних джерел у серії видань «Архівні документи свідчать», розмаїтих за жанрами матеріалів легальної періодики, що видавалася на території Рейхскомсаріату Україна у роки окупації, а також відкритість доступу до фондів Державного архіву Кіровоградської області, створили усі умови дослідження структур і зв'язків соціальних груп, щоденного життя «радянських людей» в умовах нав'язуванням німецькою окупаційною владою т. зв. «нового порядку» [22]. Зазначимо, що у вимірах української історіографії цей напрямок досліджень практично не розроблявся. Поворотним моментом висвітлення контраверсійності радянського нарративу, порівняно зі змістом виявлених нових документів, стає поява праць, у яких розглядалася недостовірність радянського міфу про «керуючу роль» місцевих комуністів в організації руху опору на окупованій Кіровоградщині [23].

У праці відомого краєзнавця І. Петренка «Нацистський окупаційний режим на Кіровоградщині 1941 – 1944 рр.» комплексно висвітлено проблеми формування « нової української влади » у м. Кіровограді, деяких районних центрів, показано становлення податкової системи, налагодження цивільного життя населення, інші. Достатньо переконливими є оцінки внутрішньої політики окупантів, які автор обґрунтовує, спираючись на офіційні документи, публікації місцевої легальної громадської газети «Голос України». Вперше ним було розглянуто причини та показано механізми залучення до колаборації місцевого населення на рівні представництва у середній та низовій ланках окупаційної влади. У названій праці, до речі, насиченій копіями документів, зразками фотоплакатів, світлинами, містяться біографічні дані відомих в

окупаційний період персонажів: міських голів, керівників радянського та націоналістичного підпілля, інших (14, с. 32 – 62). Друга сторона фашистської окупації – спротив українського населення загарбникам, як вже зазначалося, отримала у працях краєзнавців очікувано розбіжні оцінки: від вкрай негативних – стосовно організації та діяльності радянського підпілля й партизанки у Чорному лісі, до начеркових- узагальнених даних щодо появи в Центральній Україні похідних груп ОУН (б) напрямку «Південь», діяльності підпільних організацій обох течій в Центральній Україні (24, с. 84-96).

Ілюстративно використані джерела особового походження у книзі О. Жосана «Кіровоград у роки окупації: життя населення та окупантів (документи і спогади)» дають лише загальну картину стосунків всередині «ситуативного соціуму» на основі адаптивної взаємодії його членів в умовах військово-політичного терору окупантів [5, с. 530 – 534]. Релігійне життя в м. Кіровограді автор аналізує, спираючись на офіційні накази і розпорядження окупаційної влади та релігійних установ. Зокрема, відтворено будівництво православних церков та молильних будинків (української автокефальної церкви включно), діяльність релігійних громад [25].

Краєзнавцю І. Петренку вдалося відтворити структуру управління у м. Кіровограді «спільної німецької та української влади» (міської та районних управ), систему збору грошових та продовольчих податків, встановлення повинностей та обмежень для населення окупованих територій, налагодження приватної та державної торгівлі, інше [14, с. 33 – 47; 71– 89; 106 – 114].

Висновки. Вивчення теоретичних та прикладних аспектів історії окупації у проблемному полі новітньої української історіографії Другої світової війни засвідчило відмову науковців від глорифікованого радянського нарративу. Очевидні здобутки краєзнавців у вивченні та систематизації джерел з історії окупаційного режиму 1941 – 1944 років на Кіровоградщині підтверджуються публікацією низки збірників документів і матеріалів,

укладених на основі фондів Державного обласного архіву, вивчення матеріалів особового походження (щоденники, епістолярій, спогади), які накопичувалися завдяки пошукам документів, польовим дослідженням.

Формування джерельної бази проблеми уможливило вивчення таких актуальних тем як адміністрування окупаційної влади, форми боротьби радянських та націоналістичних підпільних структур проти окупантів, соціальні відносини всередині існуючого в Україні тоталітарного суспільства.

Вважаємо, що недоліком більшості сучасних досліджень з історії Кіровоградщини доби німецької окупації є фрагментарність відображених подій і фактів, які висвітлювали названі нами проблеми, а також ілюстративне, а не аналітичне використання опублікованих джерел, які постійно поповнювалися за рахунок долучення до активної археографічної роботи працівників архівних установ, студентів-істориків, краєзнавців.

Важливим напрямком подальших досліджень проблеми, на нашу думку, є розвиток джерельної бази та підготовка на її основі комплексної наукової праці, автори якої доказово й всебічно розкрили б складні військово-політичні, соціально-економічні, врешті, соціоментальні процеси, що мали місце на Кіровоградщині у роки нацистської окупації 1941 – 1944 років.

Список використаних джерел

1. Верменич Я. Історична регіоналістика в системі «просторової історії»: диференціації предметних полів. Регіональна історія України. К., 2013. Вип. 7. С. 9 – 38.
2. Чорний О.В., Романько І.І. Героїзм і трагедія 6 та 12 Армій Південно-Західного фронту в оборонних боях літа 1941 року: бібліографічний покажчик. *Наукові записки ЦДУ імені В. Винниченка*. Серія історичні науки. Вип. 24. Кропивницький, 2018. С. 335-347.

3. Кіровоградщина: історія, традиції, сучасність. Кіровоград, Імекс-ЛТД, 2008. 639 с.
4. Рекотов П. Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні (1941–1944): історико-правовий аспект. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.01. Київський університет внутрішніх справ. К., 1997. 19 с.
5. Кіровоград у роки окупації: життя населення та окупантів (документи і спогади). Вид. 2-ге, випр., доп. / автор-укладач О. Жосан. Кропивницький : Ексклюзив-Систем, 2020. 560 с.
6. Даценко В. Щоб пам'ятали. Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни. Кіровоград, «Імекс - ЛТД», 2009. 304 с.
7. Митрофаненко Ю.С. Голокост на Кіровоградщині: історіографія та перспективи дослідження. *Південний архів*. 2022. № 37. С. 60-67. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-37-8>
8. Петренко І. Нацистський окупаційний режим: маловідомі сторінки з історії Олександрійського району (в документах та спогадах). Кіровоград, Центральноукраїнське видавництво, 2008. 372 с.
9. Сугацька Н.В., Каліцева О.В. До питання термінологічної бази Голокосту. *Південний архів*. Історичні науки. 2023. № 41. С. 84 – 92. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-41-10>
10. Снайдер Т. Кровавые земли: Европа между Гитлером и Сталиным. Київ, «Дуліби», 2015. 584 с.
11. Орлянський В.С. Регіональний підхід до проблем Голокосту. «Голокост в Україні» (День пам'яті трагедії Бабиного Яру) : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 29 вересня 2022 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. 80 с.
12. Круглов А., Уманский А., Щупак И. Холокост в Украине: Рейхскомиссариат «Украина», Губернаторство «Транснистрия». В 2 ч. Ч. 1. Дніпро. «ТКУМА». 2016. 564 с.

13. Даценко В. За те, що євреї. Трагедія Голокосту в межиріччі Південного Бугу та Дніпра (1941–1944). Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2015. 178 с.
14. Петренко І.Д. Нацистський окупаційний режим на Кіровоградщині 1941 – 1944 рр. Кіровоград, Центрально-Українське видавництво, 2014. 554 с.
15. Митрофаненко Ю.С. Голокост та Калі-Траш на Кіровоградщині: до питання статистики жертв нацистських геноцидів. «Голокост в Україні» (День пам'яті трагедії Бабиного Яру) : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 29 вересня 2022 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 39 – 42.
16. Проскурова С. Війна у пам'яті народу (за матеріалами етнографічних (соціально-педагогічних) практик студентів факультету історії та права КДПУ імені В. Винниченка 2008 – 2013 рр.). *Між Бугом і Дніпром*. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України. Випуск II. Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2014. 358 с.
17. Кіровоградщина і кіровоградці у роки Другої світової війни: спогади, документи і матеріали. Кіровоград, «КОД», 2011. 506 с.
18. Постолатій В. Окупація. Видання друге, доповнене. Кіровоград, ПП «Авангард», 2010. 92 с.
19. Бокій Н., Житков О., Козир І. Націоналістичний рух опору 1941 – 1945 рр. у Центральноукраїнському регіоні (за матеріалами Кіровоградщини). Друга світова війна і доля народів України. Київ, «Зовнішньоторгвидав», 2007. С. 86–96.
20. ОУН і УПА на Центральноукраїнських землях. Документи та матеріали Упорядники: С. М. Хмара, Б. Л. Шевченко. Кропивницький: ТОВ «Поліграф-Сервіс», 2022. 200 с.
21. Шепель Ф.О. Призабуті імена: підпілля ОУН на Центральноукраїнських землях. Упорядники С.М. Хмара, А.І. Безшкуренко. Кропивницький: Поліграф-Сервіс, 2023. 224 с.

22. Історія діяльності Організації українських націоналістів (ОУН) на Кіровоградщині у документах Державного архіву Кіровоградської області.

URL: <https://dakiro.kr-admin.gov.ua/v/2009-2/exh09-02.html>

23. Петренко І. Д. Обком утік. Кропивницький, Імекс-ЛТД. 2017. 508 с.

24. Митрофаненко Ю. Український антибільшовицький рух на Кіровоградщині 1918 – 1940-і рр. *Український визвольний рух*. № 18. Львів, 2013. С. 84 – 96.

25. Жосан О. Церковне життя Кіровограда у роки німецької окупації. *Між Бугом і Дніпром*. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України. 2019. Вип. 12. С. 219 – 243.